https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2020.29.10
УДК 321:316.3

Мостіпан Олександр Миколайович,
кандидат політичних наук, доцент кафедри соціології та політології,
Національний авіаційний університет
mostipan-alex@ukr.net; ORCID: 0000-0002-2745-0787

«НІХОН САНДАЙ ДЖІЦУРОКУ» ЯК ПІДСУМКОВИЙ ТРАКТАТ ДЕРЖАВНОЇ ІСТОРІЇ ЯПОНІЇ У СКЛАДІ «ШЕСТИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІСТОРІЙ»

У статті проаналізовано суспільно-політичні засади створення «Ніхон Сандай Джіцуроку» як останньої державної історії у складі «Шести Національних Історій». З'ясовано роль «Ніхон Сандай Джіцуроку» як політичного тексту у процесах легітимації влади феодально-аристократичної еліти. Досліджено трансформацію інституту імператорської влади у результаті взаємодії з родом Фудзівара. Прослідковано взаємовплив між політичною та релігійною сферами життя японського суспільства у період 858-887 рр. Розглянуто інструменти державної влади спрямовані на регламентацію діяльності представників буддизму та синтоїзму. Проаналізовано вплив конфуціанської традиції на організацію бюрократичної системи держави у зазначений період. Висвітлено політичну боротьбу між представниками конкуруючих феодально-аристократичних груп за вплив на створення державної історії, політизацію культурної еліти та її участь у державному управлінні. Підкреслено інституційну ефективність імператорської влади щодо її визначальної ролі у створенні державної історії. Досліджено політичні біографії авторів «Ніхон Сандай Джіцуроку» у зрізі їх участі у написанні тексту хроніки. Проаналізовано специфіку організації політичної системи періоду Хейан у 858-887 рр. у зв'язку з появою потужних економіко-політичних центрів впливу поза межами столиці держави. Виявлено механізми централізації державної влади та формування бюрократичного апарату у зрізі проведення виваженої державної політики щодо провінцій. Прослідковано політико-культурну практику цивілізованого відречення від влади для колишніх імператорів та їх подальшу участь у суспільному житті. Виокремлено зв'язок у трикутнику «політика» – «влада» – «знання» в аспекті появи приватних шкіл для навчання бюрократії та запиту з боку держави на існування освіченої політичної еліти. Підсумовано політичні результати успішної реалізації практики державного літописанння, що з часом була трансформована в інші форми інтелектуального життя Японії.

Ключові слова: *«Ніхон Сандай Джіцуроку», «Шість Національних Історій», імператорська влада, період Хейан, політична думка Японії, державна історія Японії, синтоїзм, буддизм, бюрократичний апарат.*

Вступ. «Ніхон Сандай Джіцуроку» («Істинні записи про три правління в Японії») (далі – «Сандай Джіцуроку») є роботою, що продовжила офіційне державне літописання Японії. Традиція літописання передбачала включення до тексту імператорських указів, доповідей чиновників та їхніх пропозицій щодо державного управління, інформації про релігійну сферу, а також записів про події, що стосувались політичних процесів.

«Сандай Джіцуроку» є детальною роботою з політичної історії Японії, що віддзеркалила набутий минулий досвід створення національних історій та прагнення авторів створити, відповідно до традиції, роботу високого ґатунку. У передмові автори висловлюють намір дотримуватись об'єктивності у висвітленні подій і характеристиці вчинків правителів. Окремо зроблено наголос, що історіографія у «Сандай Джіцуроку» вивірена з позиції діяльності Імператорського двору. З цією метою наведено укази імператорів, опис придворних церемоній, деталі щодо етикету прийому іноземних посольств, особливості святкування державних свят. У тексті акцентовано увагу на описі процедур вступу на престол, досягненні повноліття та дотриманні похоронних ритуалів щодо імператорів. У той

час феодальні роди боролись за вплив на державну владу, проте продовжували мислили її саме як втілення імператорської влади.

Мета і завдання статті. Ця наукова розвідка покликана розкрити суспільно-політичні аспекти роботи «Сандай Джіцуроку» як державної історії Японії періоду Хейан. Відповідно до мети можна виокремити завдання: 1) з'ясувати роль «Сандай Джіцуроку» як механізму легітимації державної влади; 2) розглянути зв'язки між політичною та релігійною сферами життя японського суспільства, що були відображені у роботі; 3) проаналізувати особливості становлення бюрократичного апарату та інститутів державної влади у період 858-887 рр.

Аналіз останніх публікацій по темі. Важливим підґрунтям для дослідження політичної думки Японії періоду Хейан є роботи С. Броунлі, Т. Сакамото, В. Рубеля, у яких розкрито політико-історичний контекст створення окремих творів з державної історії та проаналізовано їх особливості. Аналіз зазначеного періоду з позицій історичного підходу зроблено у роботах В. Біслі, В. Фарріса, Д. Лу, Г. Сансома, Д. Шайвлі, К. Тотмана, що є джерелом інформації стосовно періоду створення державної хроніки та щодо державних діячів, імператорів, аристократів, про яких містяться згадки у «Ніхон Сандай Джіцуроку». Загальний культурний контекст періоду Хейан та безпосередньо часу створення хроніки проаналізовано у роботах М. Адольфсона, Н. Бусєдіної, Е. Каменса, С. Мацумото. Мистецтво та література як складові культурно-політичних процесів періоду Хейан проаналізовано у роботах І. Бондаренка та Ю. Осадчої, а також П. Мейсона.

Аналіз джерельної бази свідчить, що існують вагомі наукові дослідження з історії, культури та мистецтва, а також окремих аспектів політичної думки Японії періоду Хейан. Водночас **існують і невирішені раніше аспекти проблеми**. Актуальним залишається аналіз «Сандай Джіцуроку» як політичної хроніки державної історії Японії періоду Хейан у зв'язку з необхідністю з'ясування ролі цієї роботи у процесах формування політичної системи Японії та впливу на державотворчу традицію.

При вирішенні поставлених завдань у статті були використані такі **методи:** історичний – для аналізу історичного контексту та підґрунтя появи роботи «Сандай Джіцуроку»; порівняльний – для визначення спільних, особливих та специфічних характеристик у роботі «Сандай Джіцуроку» порівняно з попередніми хроніками у складі «Шести Національних Історій»; інституційний – для дослідження ролі «Сандай Джіцуроку» у процесах формування інститутів японської державності періоду Хейан та відповідних трансформацій цих інститутів; структурно-функціональний – для виокремлення функцій складових частин тексту «Сандай Джіцуроку» у процесах легітимації імператорської влади, формування бюрократичного апарату, централізації держави та реалізації політики у релігійній сфері; системний підхід – для дослідження впливу «Сандай Джіцуроку» на процеси взаємодії складових елементів політичної системи держави.

Результати та дискусії. Створення «Сандай Джіцуроку» розпочалось за наказом Імператора Уда (866–931), який правив з 887 по 897 рр. Робота була завершена у 901 р. за Імператора Дайго (885–930), який правив з 897 по 930 рр. У хроніці описано правління Імператорів Сейва (роки пр. 858–876), Йодзей (роки пр. 876–884), і Коко (роки пр. 884–887). Загалом «Сандай Джіцуроку» включає 50 томів (Brownlee, 1991, p. 39). Роботу створювали високопосадовці Мінамото Йошіарі (845–897), Фудзівара Токіхіра (871–909), Сугавара Мічідзане (845–903), Окура Йошіюкі (832–922) та Мімуне Масахіра (853-926).

За однією з версій, що міститься у «Ніхон Кірюку» («Скорочена історія Японії»), високопосадовці отримали наказ Імператора створити Національну історію у 892 р., хоча можна зустріти згадки дослідників і щодо 893 р. Унаслідок придворних інтриг, політичної боротьби та обставин особистого життя авторів, фінальний варіант роботи був презентований при дворі імператора посадовцями Фудзівара Токіхіра та Окура Йошіюкі у 901 р., які залишились фактично у двох з п'яти початкових учасників авторського колективу.

До складу авторського колективу увійшли представники конкуруючих між собою аристократичних родів, що позначилось на перебігу створення «Сандай Джіцуроку» та особистих долях її авторів. Процес створення тексту публічно засвідчив глибоке

протистояння між імператорським двором та родом Фудзівара. Імператор Уда доклав чимало зусиль для посилення своєї влади, на противагу роду Фудзівара, шляхом включення до складу авторського колективу придворних вчених, а також представника з роду Мінамото, який був відгалуженням від імператорського роду. Отже, у колективі авторів «Сандай Джіцуроку» можна виокремити дві конкуруючі між собою групи, що, з одного боку, представляли інтереси Імператорського двору (напр., Сугавара Мічідзане), а з іншого – клану Фудзівара (напр., Окура Йошіюкі). Персональний склад колективу авторів «Сандай Джіцуроку» віддзеркалив багатогранні напружені політичні відносини між найвпливовішими учасниками тогочасного політичного процесу в Японії, політизацію інтелектуальних еліт та конкуренцію між ними за вплив на державотворчий процес.

Мінамото Йошіарі та Фудзівара Токіхіра очолювали авторський колектив на різних етапах створення «Сандай Джіцуроку», а безпосередньо з текстом, очевидно, працювали Сугавара Мічідзане, Окура Йошіюкі та Мімуне Масахіро. Окура Йошіюкі міг здійснити визначальний вплив на оформлення остаточного варіанту роботи, оскільки згадки про його участь у подіях суспільного життя трапляються набагато частіше, ніж про інших авторів, які також володіли високими державними рангами. Загалом стосовно Йошіюкі акцентовано увагу на його персональних заслугах у державних справах, зовнішній політиці та служінню Імператору. Мінамото Йошіарі був призначений відповідальним за створення «Сандай Джіцуроку» у колективі авторів. Він обіймав посади Великого Радника, що мав Старший Третій Ранг, Генерала Лівої Гвардії, Наставника Наслідного Принца, Інспектора провінцій Муцу та Дева. Йошіарі мав досвід створення текстів державної ваги, свідченням чого є представлений у 892 р. Звіт для імператорського двору стосовно роботи контролерів у провінціях. Оскільки Мінамото Йошіарі був сином Імператора Монтоку, його призначення відповідальним за створення «Сандай Джіцуроку» повинно було підкреслити виключне право імператорського роду здійснювати визначальний вплив на створення державної історії.

Фудзівара Токіхіра був Лівим Міністром, Дайнагоном (радник першого рангу), а також володів рангом, що дорівнював за впливом сангі (асоційований радник). Після смерті свого батька – Фудзівара Мотоцуне, Токіхіра очолив посаду Канпаку (головний радник Імператора). Фудзівара Мотоцуне був учасником у «конфлікті Ако» 887 р., у перебіг якого також був включений Сугавара Мічідзане. Цей конфлікт вкотре продемонстрував напруженість у відносинах між кланом Фудзівара та Імператорським двором, а також ще більше загострив їх, що вплинуло на перебіг створення «Сандай Джіцуроку». У подальшому, Фудзівара Токіхіра продовжив вдало використовувати можливості для боротьби з політичними конкурентами, наприклад, у 900 р. він звинуватив Сугавара Мічідзане у змові проти Імператора, що призвело до заслання Мічідзане в Дадзайфу. Історичний контекст створення «Сандай Джіцуроку» відобразив процеси трансформації важливих складових у політичній системі періоду Хейан, коли виникали сильні економічні, культурні, політичні центри впливу поза межами столиці (Meyer, 2009, p. 61).

Сугавара Мічідзане обіймав посаду Правого Міністра, у період, коли Фудзівара Токіхіра був Лівим Міністром після інтронізації Імператора Дайго. Мічідзане здобув визнання вченого-конфуціанця, а також був добре обізнаний з класичною китайською літературою. Це було однією з підстав включення його до авторського колективу «Сандай Джіцуроку». Він походив з родини вчених, яка тривалий час викладала історію при дворі імператорів, а його батько створив приватну школу. У наслідок неправдивих звинувачень з боку Фудзівара Токіхіра у змові проти Імператора, Сугавара Мічідзане був засланий обіймати посаду в Дадзайфу (адміністративна установа на півночі острова Кюсю, сучасне м. Дадзайфу, префектура Фукуока), де він помер. Корені цих подій сягають часів правління Імператора Уда, а саме коли у 888 р. виник конфлікт між Фудзівара Мотоцуне та Імператором, під час якого Сугавара Мічідзане як придворний вчений аргументував на користь Імператора. Після відречення Імператора Уда від трону згадані події спричинили крах кар'єри Мічідзане, коли він був понижений у рангу та відправлений фактично у заслання в Дадзайфу.

У «Сандай Джіцуроку» згадки щодо Сугавара Мічідзане трапляються непропорційно рідко, наприклад, порівняно з Окура Йошіюкі, хоча перший обіймав вищу посаду. Це може свідчити, що Мічідзане втратив вплив на оформлення остаточного варіанту тексту державної історії. З іншого боку, це може вказувати, що Сугавара Мічідзане продемонстрував більший масштаб мислення як державний посадовець, порівняно з Окура Йошіюкі, який, очевидно, надто сильно прагнув особистої слави та звеличення свого роду в історії, що й знайшло відображення у «Сандай Джіцуроку».

«Сандай Джіцуроку» була створена як робота з державної історії, проте текст неминуче містив віддзеркалення поточної боротьби за політичну владу та вплив на інтелектуальну традицію державного літописання. Окура Йошіюкі міг використовувати доступні йому важелі впливу для применшення ролі Сугавара Мічідзане в тексті державної історії, хоча при цьому мало місце позитивне та детальне висвітлення діяльності батька Сугавара Мічідзане – Корейоші. Наприклад, наведено інформацію щодо визначальної ролі Корейоші у написанні роботи «Монтоку Джіцуроку», хоча це не відповідає дійсності (Sakamoto, 1991, p. 174). Водночас, звеличення Корейоші може свідчити, що Сугавара Мічідзане мав вплив на оформлення тексту та, завдяки гарній обізнаності з конфуціанською традицією, доклав зусиль для обґрунтування власної легітимності шляхом прославляння свого батька та роду.

Окура Йошіюкі був високопосадовцем в Міністерстві центральних справ, старшим секретарем Державної ради, тимчасовим Віце-правителем провінції Мікава. Протягом кар'єри як посадовця та вченого він набув значного досвіду у роботі з державними документами, а також приймав учать у створенні «Кодексу епохи Енгі», був викладачем у приватній школі, де навчав представників роду Фудзівара. Участь Окура Йошіюкі у створенні «Сандай Джіцуроку» доцільно розглядати у межах його відносин з родом Фудзівара, а безпосередньо – з Фудзівара Токіхіра, у залежності від якого він перебував. Рід Окура Йошіюкі перебував у постійній конкуренції у сфері інтелектуального життя, освіти та культури тогочасної Японії, з родом Сугавара Мічідзане. У книзі «Хоншьо Шьоджяку Мокуроку», яка була створена в XI ст., авторство щодо «Сандай Джіцуроку» приписується виключно Окура Йошіюкі, що є свідченням продовження політичної боротьби між аристократичними родами за державну історію вже після створення тексту. У «Сандай Джіцуроку» Окура Йошіюкі зображений як компетентний управлінець з глибоким державним мисленням. У тексті роботи зроблено акцент на усвідомленні ним зв'язку між політичною та релігійною сферами життя, а саме зазначено, що Йошіюкі доклав зусиль для створення постійного освітлення у храмі Коджімаямадера (Sakamoto, 1991, p. 173). Це стало можливим шляхом встановлення податку на частини прибутку від рисових полів та надання цих коштів храму, що було запроваджено за наказом Імператора.

Мімуне Масахіра на час призначення до складу авторського колективу обіймав посаду Віце-правителя провінції Біттю. Тому, ймовірно, що від початку він приймав лише номінальну участь у створенні «Сандай Джіцуроку». Мімуне Масахіро був учнем Окура Йошіюкі, що засвідчує його приналежність до орбіти впливу клану Фудзівара. У 901 р. Масахіра був призначений Помічником правителя провінції Етідзен, вже на завершальній стадії створення тексту, що також підтверджує його номінальну участь.

Призначення Мінамото Йошіарі, який був сином Імператора Монтоку, а не представником роду Фудзівара, відповідальним за створення «Сандай Джіцуроку», може свідчити: 1) Імператор Уда намагався посилити особисту владу та владу імператорського двору шляхом послаблення впливу роду Фудзівара; 2) рід Фудзівара втратив домінуючий вплив з поміж інших кланів на Імператора у цей період часу; 3) імператорський двір прагнув відновити практику створення державної історії, де він мав би визначальний вплив.

У 897 р. Мінамото Йошіарі помер, а згодом у цьому ж році Імператор Уда зрікся престолу, що стало причиною перерви у написанні «Сандай Джіцуроку». Імператор доклав чимало зусиль для послаблення впливу роду Фудзівара на створення державної історії. Наступним Імператором став Дайго, який призначав Фудзівара Токіхіра відповідальним в авторському колективі, у складі якого продовжували перебувати Сугавара Мічідзане, Окура

Йошіюкі та Мімуне Масахіра. Це призначення засвідчило відновлення неформального спадкового права роду Фудзівара визначальним чином впливати на створення державної історії. Оскільки нових членів в авторському колективі не з'явилось – прослідковується певна наступність щодо створення державної історії після зміни правлячого Імператора. Дайго намагався вибудовувати систему стримувань і противаг у відносинах між родом Фудзівара (Токіхіра) та вченими-бюрократами імператорського двору (Сугавара Мічідзане), проте у підсумку перший здобув домінантну позицію у системі владних відносин (Farris, 2009, p. 57).

Відзначимо, що на час завершення і представлення роботи у 901 р. у складі авторського колективу залишились Фудзівара Токіхіра та Окура Йошіюкі.

У «Сандай Джіцуроку», як і у попередніх національних історіях, продовжено традицію легітимізувати інститути імператорської влади, використовуючи інструментарій конфуціанства, наприклад, тлумачення правильності реалізації політичної влади здійснюється з посиланням на «волю неба». У цьому аспекті правитель зобов'язаний підтримувати постійний зв'язок з «небом» і цим забезпечувати неперервність існування інститутів державної влади. Наприклад, природні катаклізми, стихійні лиха, землетруси, поганий врожай, пожежі чи будь-які інші негативні явища у соціальному житті – вважаються свідченням втрати зв'язку правителя з «небом». З метою, щоб імператори належно здійснювали функцію зв'язку з небом, у системі державної влади працювало Бюро «Інь-ян», у якому за допомогою астрономії досліджували небо, зірки, метеорити (Sakamoto, 1991, p. 177). У підсумку, це давало змогу разом у взаємодії з іншими органами державної влади, наприклад з Бюро історії, надавати політичну оцінку, тлумачення і рекомендації щодо поточного стану справ у державі, засобів і методів реалізації політики, відповідності особистих якостей чиновників їхнім посадам та ін. Як наслідок, створювались підстави для легітимації політичної системи та/або змін у ній.

Записи у «Сандай Джіцуроку» стосовно дотримання церемоній у придворному житті є не настільки детальними, як в попередніх національних історіях. Це може свідчити про високий рівень організації системи державного управління, коли автори національної історії вже могли обмежитись лише констатацією фактів. Втім ці записи є щорічними і регулярними, що дозволяє аналізувати напрями розвитку політичного процесу та системи державного управління Японії періоду Хейан. Окрему частину «Сандай Джіцуроку» складають короткі історії-оповіді про події, які у реальному житті навряд чи могли трапитись, наприклад оповідь про змію, що з'їла священну сутру; історія про демона-душителя в імператорському палаці; розповіді про таємничі голоси в ночі та ін. У цьому сенсі прослідковується зв'язок між політичною сферою та природним середовищем, де останнє може бути фактором незалежної оцінки діяльності правителів і чиновників. Це також наводить на думку стосовно необхідності проведення державної політики в інтенції до гармонізації з навколишнім природнім середовищем, що загалом відповідає конфуціанській традиції світорозуміння, підкреслює зв'язок японської політичної сфери з нею. Записи про ці події набувають дещо магічного характеру, хоча не завжди є зрозумілим їх політичний зміст і контекст створення, значення для державного життя та загалом національної історії. Можна зустріти думку, що у «Сандай Джіцуроку» у цьому аспекті найбільш сильно виражена тенденція, порівняно з іншими національними історіями, до механічного поєднання фактів, які не мали великого значення для історії тієї епохи (Brownlee, 1991, p. 39).

Двадцять дев'ять перших томів «Сандай Джіцуроку» присвячено розгляду доби Імператора Сейва (850-881), який правив з 858 до 876 рр. Імператор Сейва обійняв посаду у віці дев'яти років, а це означало, що реальну владу здійснював Фудзівара Йошіфуса. У «Сандай Джіцуроку», на відміну від попередньої державної історії, вже можна спостерігати обережні критичні застереження щодо способу здобуття влади Імператором Сейва. Це відбулось за активної участі Фудзівара Йошіфуса, який допоміг майбутньому Імператору стати спочатку Наслідним Принцом, у той час коли у нього був старший брат – Принц Коретака. Автори «Сандай Джіцуроку» засвідчили меншу політичну заангажованість

порівняно з авторами «Монтоку Джіцуроку» щодо цього аспекту в історії Японії, можливо з причини, що минув певний час і зменшився страх бути покараними за критику.

У «Сандай Джіцуроку» присвячено увагу розгляду державної підтримки місцевої культурно-релігійної традиції – синтоїзму (Shively & McGullough, 1999, p. 363). Це вказує на зв'язок між релігійною та політичною сферами життя періоду Хейан. Синтоїзм відігравав важливу роль у державному житті, адже за його допомогою шляхом посилання на давню автохтонну традицію, легітимізувалась влада імператорів, як представників камі (група божеств і духів) на землі та посередників між людьми та богами. Відзначимо, що у той час одночасно з синтоїзмом активно розвивався буддизм як іноземна культурно-релігійна традиція. Зроблений акцент на державному сприянні синтоїзму, поряд з існуючим буддизмом, є свідченням впевненості імператорського двору у власних силах, оскільки культурні надбання часів правління династії Тан у Китаї, що асоціювались саме з буддизмом, вже здобули великий авторитет у середовищі японських аристократів (Mason, 2005, p. 20). Відзначимо, що й буддизм також від часів своєї появи у Японії розглядався імператорською владою як механізм реалізації державної політики. В історії Японії відбувалось змагання між представниками двох культурно-релігійних традицій за право бути наближеними до інституту імператорської влади та впливати на його рішення. Стрімкий розвиток буддизму у IX ст. був обумовлений появою такого явища як «бецуін», коли заможні місцеві аристократи засновували на приватні кошти невеликі храми чи релігійні центри стосовно діяльності яких імператорська влада не застосовувала серйозних регламентацій чи заборон, а в подальшому ці храми ставали частиною великих храмових комплексів (Adolphson et., 2007, p. 228). Слабкі спроби з боку імператорської влади контролювати кількість буддистських монахів та діяльність монастирів не мали видимих успіхів (Totman, 1981, p. 34). Власне так і сформувалась мережа буддизму по всій країні. Вже зовсім незабаром, у 914 р. конфуціанський вчений Мійоші Кійоцура представив доповідь імператорському двору стосовно занепаду моралі аристократів, зростання розкоші, а також проблем з фінансуванням суспільно важливих справ, що, як вважав вчений, було спричинено надмірною довірою суспільства до буддизму (Lu, 1997, p. 53).

Включення біографій чиновників у «Сандай Джіцуроку» було традиційною складовою для національних історій. Підставою для отримання відповідного запису в національній історії було володіння високим рангом, що засвідчує політику наступності у процесі побудови державних інститутів періоду Хейан із опорою на феодально-аристократичні принципи. Для аристократії періоду Хейан важливими характеристиками були родовід, ранг, освіта та економічна влада (Бесєдіна, 2015, с. 108). Оскільки державний бюрократичний апарат з роками зростав у масштабах, ця частина у національній історії з біографіями чиновників також стала значно більшою за обсягом, порівняно з попередніми хроніками. Це додало роботи авторам і потребувало від них спиратись не лише на офіційні документи, записи, свідчення, що містились у державному архіві, а й за необхідності, особливо коли інформація з офіційних державних джерел була обмежена, залучати вже готові біографії окремих феодалів-аристократів з їхніх домашніх архівів. Можна припустити, що біографії з домашніх архівів не відзначались надмірною критичністю, часто були вкрай ангажованими. Відтак окремі біографії у «Сандай Джіцуроку» виглядали надмірно ідеалізованими. Факт включення біографії чиновника в опис років правління певного імператора, політичні акценти у ній могли впливати не перебіг подальшого політичного процесу, життя нащадків цього чиновника та залученість його роду в державно-політичну сферу в майбутньому.

Наступні п'ятнадцять томів «Сандай Джіцуроку» присвячено опису років правління Імператора Йодзей (869□949) з 876 до 884 рр. Цю частину історії доцільно аналізувати з врахуванням фактичного відсторонення від трону Імператора Йодзей за активної участі представника роду Фудзівара – Фудзівара Мотоцуне. Історичні джерела містять свідчення, що причиною усунення Йодзей від правління була його неналежна та небезпечна для оточуючих поведінка, що ставила під сумнів церемоніал, протокол і традиції придворного життя, наприклад: особиста участь у покаранні злочинців, намагання використати зброю в

процесі прийняття рішень, організація жорстоких розваг при дворі, що спричиняло людські жертви, і навіть вбивство свого слуги (Sakamoto, 1991, p. 182). Останнє тлумачилось як надто велике свідчення «нечистоти», особливо для Імператора, якого вважали представником богів на землі. В. Рубель зазначає, що якість державного управління у цей період значно погіршилась, оскільки Імператор відкинув буддизм, займався чорною магією, моральні підвалини монахів-буддистів також похитнулись, зріс рівень злочинності в суспільстві, а верхівка бюрократичного апарату деградувала (1997, с. 86). Для синтоїзму характерним були різноманітні дії, ритуали та церемонії, що мали магічний характер та проводились у храмах (Бондаренко та Осадча, 2010, с. 88). Відтак згадки про магію можна інтерпретувати у контексті культурно-політичного протистояння між буддизмом та синтоїзмом, а саме як публічне демонстрування Імператором прихильності до синтоїзму.

Втім вагомих аргументів на користь дій Фудзівара Мотоцуне для відсторонення від влади Імператора було цілком достатньо, якщо перераховане вище хоча б частково відповідало дійсності, а не було перекрученням реальних подій в історії з позицій переможців у політичній боротьбі. Водночас традиція державного літописання, що вже була сформована на той час в Японії і важливим елементом якої була конкуренція між аристократичними групами, що дбали за честь своїх родів, а також інформація з інших джерел японської історії за різні періоди, створюють підстави вважати, що значна частина свідчень щодо вчинків Імператора Йодзей могла відповідати дійсності. Додатково про значну кількість подій з періоду правління цього Імператора, які не були висвітлені у «Сандай Джіцуроку», можна довідатись з інших джерел, що переважно були створені пізніше (Sakamoto, 1991, p. 182). Автори «Сандай Джіцуроку», дотримуючись неписаних канонів створення національних історій, уникли детального опису та завуальовано надали інформацію про правління Імператора Йодзей в аспекті подій, які могли негативно позначитись на його іміджі, зробивши проекцію на підтримку позитивного образу.

Імператор Йодзей після зречення перебував у храмі та здійснював важливу релігійну функцію, що є традиційним для японської політичної традиції щодо кровних родичів імператорського роду, які з різних причин були виключені з активного політичного процесу. Отже, можна констатувати позитивне зображення Імператора Йодзей у «Сандай Джіцуроку» як освіченого, мудрого, доброго, компетентного правителя, який дотримувався ритуалу та належної поведінки, що засвідчувало його зв'язок з богами.

У «Сандай Джіцуроку» одночасно зі звеличенням імператорського роду в історії мало місце також прославляння роду Фудзівара та його представників як видатних державних діячів, що дбали за посилення впливу центральної влади. Наприклад, наведено опис подій щодо повстання на півночі країни у 878 р., що спричинило захоплення форту Акіта. У розповіді зроблено акцент, що вчасно та належно вжиті заходи з боку Фудзівара (призначення нового Тимчасового Правителя провінції Дева – Фудзівара Ясунорі, який здобув особистий авторитет серед місцевого населення) створили можливість послабити напругу між центральною владою та віддаленою територією. У цій ситуації вимагалась швидка та ефективна відповідь, оскільки будь-які заколоти, невиконання наказів місцевих правителів або несплата податків – усе це могло бути легко використаним у політичній боротьбі проти імператорської влади. Події 878 р. в Акіта створили вагомі підстави вкотре записати ім'я роду Фудзівара в літопис державної історії Японії на чолі з владою імператорського роду. Відзначимо, що створення централізованої держави на той час не було завершеним процесом, оскільки імператорський двір не мав постійного загального визнання та підтримки усіх місцевих феодалів, які нерідко воювали також і між собою (Shively & McGullough, 1999, p. 333). З цієї причини йому необхідно було проводити політику віднаходження компромісних рішень, легітимувати правлячий рід в національній історії та вписати в цю історію інші конкурентні феодальні роди як своїх васалів.

Імператорський двір використовував такий важливий інструмент для зменшення соціально-політичної напруги в державі як надання у користування земельних наділів від імені центральної влади. Це відбувалось періодично та певною мірою запобігало повстанням

і заколотам місцевих еліт. Земельні наділи також використовувались як джерело фінансування державних стипендій для місцевих вчених-бюрократів, що були представниками імператорської влади у провінціях, а також для надання стипендій безпосередньо від імені місцевих правителів. Таким чином, можемо спостерігати підтримку імператорською владою процесу становлення професійної освіченої спільноти бюрократів, необхідної для системи централізованого державного управління. Цим аспектом у державній політиці можна пояснити включення у «Сандай Джіцуроку» біографій вчених-бюрократів Сугавара Корейоші (812–880), Оє Отондо (811–877), Міяко Йошіка (834–879), які померли у період правління Імператора Йодзей.

На завершення роботи у «Сандай Джіцуроку» (45–50 т.) розкрито період правління Імператора Коко (830–887) з 884 до 887 рр. Імператор Коко, на час відсторонення від правління свого попередника – Імператора Йодзей, був Принцом Токіяцу та Правителем провінції Хітачі. Його сходження на престол безпосередньо пов'язане з постаттю Фудзівара Мотоцуне. Імператор Коко сконцентрував зусилля на посиленні церемоніальних функцій імператорського двору з метою підвищення легітимності центральної влади шляхом підкреслення її неперервності та давньості в історичному процесі. Відновлення традиції полювання імператорського двору з соколами та яструбами можна розглядати також у цьому аспекті. У період правління Імператора Коко на інституційному рівні відбулось значне посилення залежності імператорського двору від роду Фудзівара. Імператор Коко у 884 р. видав наказ, згідно з яким надалі потрібно було погоджувати усі справи, розпорядження та рішення з Фудзівара Мотоцуне як Канцлером. Також у цей період часу, а саме з 866 р., відбулись зміни у політичній традиції, коли регентами при неповнолітніх імператорах почали ставати не представники імператорського роду, а саме роду Фудзівара. У 876 р. набув інституційного оформлення державний орган Кампаку, який виконував функцію секретаря, головного радника та одночасно регента при повнолітньому Імператору, що публічно засвідчило суттєве обмеження його реальної влади. Відповідно, посаду Кампаку в 876 р. обійняв Фудзівара Мотоцуне, а сама посада стала фактично спадковою в межах роду, включно до періоду Камакура (1185–1333) (Beasley, 1999, p. 35) (Sansom, 1990, p. 113). У «Сандай Джіцуроку» в записі щодо подій 881 р. мовиться, що Державна Рада опинилась у глухому куті стосовно багатьох питань, а представники аристократії після своїх нарад надсилали секретаря доповідати про підсумки безпосередньо Мотоцуне, що стало традицією з його часів (Adolphson & et., 2007, p. 26). Дослідник японської історії Дж. Сансом зазначає, що Кампаку діяв у диктаторський спосіб і видавав накази неначе він був Імператором, від імені якого він мав право діяти (Sansom, 1990, p. 40).

Висновки. «Сандай Джіцуроку» є шостою та останньою хронікою, що належить до «Шести Національних Історій» (Ріккокусі). Робота в ряді аспектів не уникла перетворення на суто політичний текст, де звеличуються окремі аристократичні роди та їхні представники в національній історії. Національна історія, яка за інтенцією задуму мала розкривати події державного масштабу та ідейно працювати на створення об'єднаної країни, фактично містила передумови для посилення відцентрових тенденцій від імператорської влади з боку окремих аристократичних родів. Водночас, основний принцип, який був характерний для попередніх національних історій, був дотриманий: записувати події, політичні біографії та державні рішення, які набули вагомого значення й суспільної ваги. У цьому сенсі, «Сандай Джіцуроку» як державна історія могла успішно здійснювати функцію повчання для наступних правителів, транслювати досвід державного управління в історії. Створення «Шести Національних Історій», починаючи від «Ніхон Сьокі» (інша назва - «Ніхонгі») 720 р. і завершуючи «Сандай Джіцуроку» 901 р. засвідчило інституційну ефективність імператорської влади протягом двох століть акумулювати необхідні інструменти та ресурси для створення державної історії. «Шість Національних Історій», а головним чином – «Кодзікі» та «Ніхон Сьокі» – реалізували важливу функцію зовнішньополітичного представництва Японії насамперед у відносинах з Китаєм. Започаткований у «Шести Національних Історіях» дискурс офіційної державної історіографії, як важливий елемент

інституційного розвитку країни, був надалі підхоплений та трансформований в інші різноманітні форми та жанри хронік, історичних розповідей, історій кланів, військових оповідей, художніх творів, словників, географічних карт, довідників/описів провінцій (фудокі) та ін. Разом з цим «Сандай Джіцуроку» була останньою хронікою, санкціонованою імператорською владою у цей період часу, що засвідчило втрату нею владних позицій визначальним чином спрямовувати вектор розвитку інтелектуального обґрунтування інститутів японської державності та архетипів культури в національній історії.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Бесєдіна, Н. (2015). Аристократична культура Японії епохи Хейан. *Історична пам'ять, Вип. 33,* 107–115. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2015_33_12

2. Рубель, В. (1997). *Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність.* Київ: Аквілон-Прес.

3. Бондаренко, І. та Осадча, Ю. (2010). *Японська література: хрестоматія.* (Том 1). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

4. Adolphson, M., Kamens, E. & Matsumoto, S. (2007). *Heian Japan, centers and peripheries*. Honolulu : University of Hawai'i Press.

5. Beasley, W. (1990). *Japanese Experience: A Short History of Japan.* London: Weidenfeld & Nicolson.

6. Brownlee, S. (1991). *Political Thought in Japanese Historical Writings: From Kojiki (712) to Tokushi Yoron (1712).*Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

7. Farris, W. (2009). *Japan to 1600: A Social and Economic History.* Honolulu: University of Hawai'i Press, 2009.

8. Lu, D. (1997). *Japan: A Documentary History.* New York: ME Sharper, Inc.

9. Mason, P. (2005). *History of Japanese Art.* N. J.: Pearson.

10. Meyer, M. (2009). *Japan: A Concise History.* New York: Rowman & Littlefield Publishers.

11. Sakamoto, T. (1991). *The Six National Histories of Japan.* Tokyo: UBC Press.

12. Sansom, G. (1990). *A History of Japan to 1334*. Tokyo: Charles E. Tuttle Company.

13. Shively, D. & McGullough, W. (1999). *The Cambridge History of Japan.* (vol. 2). Cambridge: Cambridge University Press.

14. Totman, C. (1981). *Japan before Perry: A Short History.* Berkley: University of California Press.

REFERENCES:

1. Besiedina, N. (2015). Arystokratychna kultura Yaponii epokhy Kheian. [Aristocratic culture of Heian period in Japan]. *Istorychna pamiat, Vyp. 33,* 107–115. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2015_33_12 [in Ukrainian].

2. Rubel, V. (1997). *Yaponska tsyvilizatsiia: tradytsiine suspilstvo i derzhavnist* [Japanese civilization: traditional society and statehood]. Kyiv: Akvilon-Pres. [in Ukrainian].

3. Bondarenko, I. & Osadcha, Yu. (2010). *Yaponska literatura: khrestomatiia*. [Japanese literature: anthology]. (Tom 1). Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].

4. Adolphson, M., Kamens, E. & Matsumoto, S. (2007). *Heian Japan, centers and peripheries*. Honolulu : University of Hawai'i Press.

5. Beasley, W. (1990). *Japanese Experience: A Short History of Japan.* London: Weidenfeld & Nicolson.

6. Brownlee, S. (1991). *Political Thought in Japanese Historical Writings: From Kojiki (712) to Tokushi Yoron (1712).*Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

7. Farris, W. (2009). *Japan to 1600: A Social and Economic History.* Honolulu: University of Hawai'i Press, 2009.

8. Lu, D. (1997). *Japan: A Documentary History.* New York: ME Sharper, Inc.

9. Mason, P. (2005). *History of Japanese Art.* N. J.: Pearson.

10. Meyer, M. (2009). *Japan: A Concise History.* New York: Rowman & Littlefield Publishers.

11. Sakamoto, T. (1991). *The Six National Histories of Japan.* Tokyo: UBC Press.

12. Sansom, G. (1990). *A History of Japan to 1334*. Tokyo: Charles E. Tuttle Company.

13. Shively, D. & McGullough, W. (1999). *The Cambridge History of Japan.* (vol. 2). Cambridge: Cambridge University Press.

14. Totman, C. (1981). *Japan before Perry: A Short History.* Berkley: University of California Press.

Oleksandr Mostipan,
PhD of Political Sciences, Associate Professor
of The Sociology and Political Science Department, National Aviation University

«Nihon Sandai Jitsuroku» as the Final Chronicle
of the State History of Japan in the «Six National Histories»

The article analyzes the socio-political principles of the origination of «Nihon Sandai Jitsuroku» as the last state history in the «Six National Histories». The role of «Nihon Sandai Jitsuroku» as a political text in the process of legitimizing the power of the feudal-aristocratic elite has been clarified. The transformation of the institution of imperial power as a result of interaction with the Fujiwara family has been studied. The interaction between the political and religious spheres of life of Japanese society in the period 858-887 is traced. The influence of the Confucian tradition on the organization of the bureaucratic system of the state in the specified period is analyzed. The political struggle between the representatives of competing feudal-aristocratic groups for the influence on the creation of state history, the politicization of the cultural elite and its participation in public administration is highlighted. The institutional efficiency of the imperial power in relation to its decisive role in the creation of state history is emphasized. The political biographies of the authors of «Nihon Sandai Jitsuroku» in the context of their participation in writing the text of the chronicle are studied. The peculiarities of the organization of the political system of the Heian period in 858-887 in connection with the emergence of powerful economic and political centers of influence outside the capital of the state are analyzed. The mechanisms of centralization of state power and the formation of a bureaucratic apparatus in the context of conducting a balanced state policy towards the provinces have been identified. The political and cultural practice of civilized renunciation of power for the former Emperors and their further participation in public life is traced. The connection in the delta «politics» – «power» – «knowledge» in the aspect of the emergence of private schools for the training of bureaucracy and the demand from the state for the existence of an educated political elite has been highlighted. The political results of the successful implementation of the practice of creating the state chronicles, which over time was transformed into other forms of intellectual life in Japan, are summarized.

Keywords: *«Nihon Sandai Jitsuroku», «Six National Histories», imperial power, Heian period, political thought of Japan, state history of Japan, Shinto, Buddhism, bureaucratic apparatus.*